

УДК 78 (09)

477. 51

О.П. Васиута

кандидат мистецтвознавства,
доцент Чернігівського інституту
післядипломної педагогічної освіти,
заслужений діяч мистецтв України

Фортепіанне мистецтво Чернігівщини: до постановки проблеми

Історія розвитку художньої культури Чернігівщини має багатоаспектний характер, що знайшло свій вияв у різних сферах мистецької діяльності: архітектурі, образотворчому мистецтві, літературі, багатій спадщині народної творчості, музичному мистецтві тощо.

Зокрема, історичний аспект становлення і розвитку музичного мистецтва на Чернігівщині стає об'єктом мистецтвознавчої науки з другої половини XIX ст. Перші, з відомих, досліджень музичної культури Чернігівщини пов'язані з іменами мистецтвознавців Ф. Китченка та П. Добровольського. Можна припустити, що саме вони стали фундаторами музикознавчої думки на Чернігівщині. Так, Ф. Китченко свою ґрунтовну мистецтвознавчу розвідку присвятив визначному скрипалю, композитору XVIII – XIX ст. вихідцю з Чернігівщини Г.А. Рачинському. Ф. Китченко підкреслив глибинний зв'язок композитора і виконавця Г.А. Рачинського з українською і російською народно - пісенною творчістю, охарактеризував стан гастрольно-концертної та виконавської культури в Російській імперії першої половини XIX ст. [13].

П.Добровольський продовжив вітчизняні традиції дослідження творчості Д.С.Бортнянського. До речі, це була перша спроба щодо осмислення спадщини геніального митця саме чернігівським музикознавцем. Приводом

для написання статті стало святкування в Російській імперії на початку ХХ ст. (1902) 150 – річчя від дня народження, як писав автор, «знаменитого русского церковного композитора, нашего земляка – Д.С. Бортнянского» [9]. З приводу цієї події автор статті справедливо зазначає, що Бортнянський на противагу чужим впливам «привел музыкальную часть нашего Богослужения обратно в пределы должной благопристойности» [9]. П. Добровольський здійснив спробу щодо певної систематизації творчого доробку композитора, яка знайшла свій вияв у різних жанрах музичного мистецтва.

Висвітленню історичного аспекту розвитку музичного мистецтва Чернігівщини присвячені праці К. Копержинського «Музичне життя на Чернігівщині в другій половині ХVIII – на початку ХІХ ст.» [14], «З історії театру на Чернігівщині 1750 – 1830 рр» [15]; О.Васюти «Музичне життя на Чернігівщині у ХVIII – ХІХ ст.» [3], «Кобзарство та лірництво на Чернігівщині» [4], «Співаки Чернігівщини» [5]; В.Суховерського «С.В.Богословський» [20], Н.Малісова «Оркестр наш духовий» [17], О.Бадалова «І.П.Климова» [1], «Л.М.Боднарук» [2], П.Зуба «А.О.Стрига» [12] і ін.

До 100-річчя від часу заснування Чернігівського музичного училища (2004) з'явилися окремі розвідки, присвячені питанням становлення і розвитку музичної освіти, зокрема О.Васюти «Сторінки музичної освіти Чернігівщини» [6], «До питання музичної освіти на Чернігівщині» [7], Т.Ляшенко «Шляхи вдосконалення та професіоналізації Чернігівського музичного училища в першій третині ХХ століття» [16]. Музично-фольклористичній діяльності заслуженого працівника культури України В.І.Полевика знайшла своє відбиття у праці П.Зуба «Золота спадщина» [11]. Окремі етапи розвитку хорового мистецтва регіону висвітлюються у статті Л.Дорохіної «Братские хоры в музыкальной культуре Черниговщины ХХ века» [10].

Разом з тим, тема становлення і розвитку фортепіанного мистецтва Чернігівщини ще не стала об'єктом окремого музикознавчого дослідницького напрямку. Це при тому, що історія формування фортепіанної культури

Чернігово-Сіверщини сягає глибини віків. Не досліджувалися окремі етапи розвитку фортепіанного мистецтва та шляхи поширення музичного інструментарію, зокрема клавірного. Не визначалося місце і роль фортепіанного мистецтва в системі музичного виховання на різних етапах історичного розвитку суспільства, зокрема в царині сімейного музикування, яке зазнало значної активізації свого розвитку в середині ХІХ ст. Маловивченими залишаються окремі періоди формування фортепіанної культури і її впливу на становлення системи гастрольно-концертної діяльності в регіоні. Потребують свого подальшого вивчення шляхи поширення фортепіанної освіти як в історичному так і в методологічному аспектах. В цьому контексті, ще не знайшло свого достатнього узагальнення та розкриття кращого досвіду музичних педагогів, піаністів-виконавців, які працювали та працюють в галузі фортепіанного мистецтва.

При розгляді цього питання також необхідно враховувати те, що на сьогоднішній день навчання гри на фортепіано посідає провідні позиції в системі початкової спеціалізованої мистецької освіти Чернігівської області. З цього приводу наведемо конкретні факти. Зараз на Чернігівщині працює 39 шкіл естетичного виховання з філіалами у різних населених пунктах. 37 шкіл мають фортепіанні відділення. Загальна кількість учнів, які охоплені школами становить 8058 тис. дітей. З них 2346 тис. оволодівають грою на фортепіано як спеціальним предметом. Близько 80 процентів учнів, які навчаються на музичних спеціальностях у школах області, оволодівають грою на фортепіано як додатковим музичним інструментом у відповідності до навчальних планів (предмет за вибором). До того ж, важливий внесок у формування фортепіанної культури регіону здійснюють Чернігівське музичне училище імені Л.М.Ревуцького та музичний факультет Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. Лише Чернігівське музичне училище імені Л.М.Ревуцького за період 1961 – 2004 рр. підготувало 726 спеціалістів по фортепіано (ст. 85). Серед випускників фортепіанного відділу училища є лауреати республіканських та міжнародних конкурсів. Окремі

випускники училища відзначені вищими урядовими нагородами. Чернігів став центром проведення Всеукраїнського конкурсу юних піаністів «Чернігів скликає таланти». Лише на останньому конкурсі (2008 квітень) було представлено 86 юних піаністів з майже 20 областей України.

Враховуючи вищенаведене, дослідження становлення і розвитку фортепіанного мистецтва Чернігівщини можна розглядати у такій послідовності:

1. Витоки клавірного мистецтва. Початок поширення клавірних музичних інструментів на території України припадає на часи середньовіччя (X–XII ст.). Зокрема, одна з фресок Софіївського собору в Києві доносить до нас вигляд стародавнього органу, який в ті часи у Київській Русі використовувався скоріше в світській ніж у церковній практиці. Можна наголосити на тому, що клавірні музичні інструменти (орган, клавіцимбали, клавесин, клавикорд, фортепіано) досить широко побутували в житті українського суспільства на різних історичних етапах. Перші повідомлення про поширення клавірно-струнних музичних інструментів на території Чернігово-Сіверського регіону України припадають на часи Гетьманщини (XVII – XVIII ст.) [12]. Головним соціальним середовищем, де розвивається клавірне музикування, стає гетьмансько-старшинське оточення. Яскравим свідченням музичного життя цього періоду є щоденники гетьманської старшини, зокрема генерального підскарбія Я.А.Марковича (1696-1770), генерального хорунжого М.Д.Ханенка (1691-1760) і ін., в яких наводиться інформація щодо використання клавірних інструментів в побуті та домашньому музикуванні. В цих першоджерелах згадуються перші окремі населені пункти Чернігівського полку (Михайлівка, Кривці, Носівка і ін.) Чернігово-Сіверського краю в цілому (Глухів, Батурин, Новгород-Сіверський і ін.), де були оркестри, хори, клавірні музичні інструменти, звучала бандура, гуслі, скрипка [8]. Визначними культурноосвітніми центрами Гетьманщини стають такі міста тогочасної Чернігівщини як Чернігів, Ніжин, Глухів, Батурин, Новгород-Сіверський, Стародуб, Борзна і ін. Великий вплив на формування музичного середовища

здійснило заснування навчальних закладів, зокрема Новгород-Сіверського єзуїтського колегіуму (1636) та семінарії (1657), Чернігівського колегіуму (1700), Глухівської співацької школи (1738). Навколо навчальних закладів гуртувалися головні музичні кадри регіону. Відомо, що в Чернігівському колегіумі був свій шкільний театр, оркестр, хор. Студенти («спудеї») колегіуму вчилися грати на скрипці, бандурі, віолончелі, трубі, цимбалах, гусях, сопільці, флейті, клавикордах. Окремі викладачі музики користувалися високим авторитетом і запрошувалися до інших міст. Так, у 1730 р. до двору імператриці Анни Івановни гетьман Д. Апостол відрядив «гуслиста» - ритора Чернігівської «Академії» Петрункевича [21]. Збереглися також відомості про те, що в колегіумі створювалася не лише оригінальна драматургія, а й художні та музичні твори (псалми, кантати) з використанням хору та оркестру.

Активне формування музичного середовища у XVII – XVIII ст. сприяло поширенню клавішних музичних інструментів, які поступово ставали важливим предметом викладацької практики. Принагідно звернемо увагу на те, що одне з перших документальних свідчень щодо навчання клавірної гри в учбових закладах України XVIII ст. пов'язане з Чернігівщиною (гра на клавесині викладалася у приватному пансіоні Анни Леянс м. Глухова) [19]. Важливим етапом подальшого розвитку фортепіанного мистецтва краю є XIX ст. Прикметною особливістю часу стало поширення домашнього музикування, де фортепіано відводилася особлива роль. Значних зусиль щодо розвитку концептуальних засад сімейного фортепіанного та камерно-інструментального музикування на Чернігівщині доклали: М.А.Маркевич, О.І. та І.І. Лизогуби, І.І. Гаврушкевич, І.Г. Рашевський, С. Русова, І. Сац, Є.Богословський, та ін. Саме вони закладали підвалини професіонального музичного виконавства та музичної освіти. Значною подією в розвитку музичної освіти стало заснування першого приватного Чернігівського музичного училища (1904) та музичних класів (1908), які діяли за програмами, настановами імператорського російського музичного товариства (ІРМО).

Діяльність цих навчальних закладів сприяла піднесенню навчання гри на фортепіано до рівня мистецької освіти, з відповідними програмним забезпеченням, дотриманням порядку щодо загальноєвропейських вимог в галузі музичної педагогіки.

На початку ХХ ст. Чернігів стає важливим центром фортепіанного виконавства. Місцеве відділення ІРМО сприяло гастрольним виступам визначних піаністів, серед яких можна відмітити імена М. Лисенка, А. Рейзенауера, М. Листовничого, Є. Богословського, А. Гольденвейзера, Г.Беклемішева, та ін.

В цілому ж, розвиток фортепіанної культури Чернігівщини впродовж ХХ століття можна розподілити на декілька важливих періодів:

1. 10-ті – 20-ті рр. На цей час припадає діяльність Чернігівського відділення Імператорського Російського музичного товариства (ІРМО). Чернігівське відділення ІРМО сприяло активному поширенню фортепіанного мистецтва та становленню музичної культури в цілому. Серед відомих піаністів цього етапу розвитку можна навести імена: А.А. Яцкевича, О.І. Маслоковець, Н.С. Мізецької, Т.М.Рашевської, С.Г. Ленквіст, які користувалися високим авторитетом в колах музичної громадськості.

Так, почесними членами Чернігівського відділення ІРМО було обрано відомих піаністів А.А. Яцкевича і Є.В. Богословського.

2. Наступним етапом розвитку піаністичного мистецтва Чернігівщини стала плідна діяльність визначного українського та російського піаніста, музикознавця професора Московської консерваторії, культурно-громадського діяча Є.В. Богословського (1874 – 1941 рр.). З 1919 до 1941 митець жив і працював у Чернігові на постійному помешканні. Хоча перші концерти Є.В. Богословського в Чернігові відносяться до кінця ХІХ ст. Організація серії ансамблевих концертів спільно з І. Сацем в концертному сезоні 1896-97 рр. Творча праця Є.В. Богословського сприяла формуванню і розвитку наступних напрямків музично-просвітницької та музично-педагогічної діяльності:

1. Концертно-виконавська діяльність. Саме Є.В. Богословський одним з перших на Чернігівщині запровадив системний підхід до висвітлення творчості того чи іншого композитора (зокрема Бетховена, Моцарта, Шопена і ін.). З цією метою організовувались серії концертів, що викликало жвавий інтерес слухацької аудиторії.

2. Є.В. Богословський своєю діяльністю стверджував у Чернігові традицію навчання гри на фортепіано на засадах загальноєвропейських музично-педагогічних вимог. Цьому сприяло декілька важливих обставин. В до чернігівському періоді життя митця (1894-1919) творча діяльність піаніста зосереджувалася головним чином у Москві. Він мав безпосередні контакти з визначними музикантами епохи: С.І.Танєєвим, С.В.Рахманіновим, Ф.І Шаляпіним, Л.І. Собіновим, Р.М. Глієром і ін. Він також був професором Московської консерваторії і одним із засновників (разом з Яворським, Гречаніновим, Дейшею-Сионицькою, Линевою, Енгелем і ін.) Московської народної консерваторії (1906-1916 рр.). Озброєний колосальним музично-педагогічним досвідом, він ініціював (разом з Городецьким, Айзенштадтом і ін.) відкриття у 1919 Чернігівської музичної професійної школи, яка взяла на себе нову роль у підготовці музично-педагогічних кадрів, після припинення діяльності Чернігівського відділення ІРМО, що стало наслідком інших суспільно-політичних реалій. Саме Є.В.Богословський сприяв збереженню традиції безперервності музичної освіти на Чернігівщині, яка сягала глибини віків (XVII – XVIII ст. Новгород-Сіверський, Чернігівський колегіуми, Глухівська співацька школа і ін.). Обіймаючи адміністративні (очолювач відділу у тодішніх керівних органах освіти) та педагогічні посади, він сприяв запровадженню музично-педагогічних принципів, що виводили чернігівську фортепіанну школу на якісно новий щабель.

3. Є.В.Богословський угрунтував на Чернігівщині ствердження музично-теоретичної думки, започаткованої Ф. Китченком, П. Добровольським і ін. Будучи автором «Загальної історії музики», низки статей про творчість сучасних йому українських композиторів М. Лисенка, Д. Леонтовича,

К. Стеценка, Л. Ревуцького, П. Козицького і ін., Богословський зробив певний внесок у розвиток музично-теоретичної думки не лише Чернігівщини, а й цілої України. На жаль, більшість його музично-теоретичних праць до цього часу знаходяться в московських архівах і не введені до наукового обігу в Україні.

Початок новітнього етапу розвитку фортепіанного мистецтва Чернігівщини припадає на 50-ті, 60-ті роки ХХ ст. Визначимо головні чинники, які формували ново часовий рівень фортепіанної культури регіону:

1. Становлення і розвиток початкової спеціалізованої мистецької освіти. Відродження початкової спеціалізованої мистецької освіти розпочалося зразу після звільнення Чернігівщини від фашистських загарбників у 1943 році (Чернігівська і Ніжинська дитячі музичні школи) [3, с.200].

У 50-их роках були відкриті ще чотири (Прилуцька, Новгород-Сіверська, Бахмацька, Остерська) [3, с.201]. У 60-их: Щорська, Ічнянська, Менська, Бобровицька, Козелецька, Носівська, Коропська, Ріпкинська, Семенівська, Срібнянська, Борзнянська, Варвинська, Городнянська, Корюківська, Куликівська, Гончарівська, Лосинівська, Талалаївська, Сосницька, Чернігівська №2) дитячі музичні школи [3, с.201]. Цей процес було продовжено у 70-х, 80-х роках. На початку 90-х років минулого століття на Чернігівщині почали з'являтися нові типи початкових спеціалізованих навчальних закладів – школи мистецтв, зокрема Ніжинська (1991), Чернігівська (1992) [3, с.201]. Кожен дитячий мистецький навчальний заклад має фортепіанні відділення, що дозволяє говорити про певну системність та базовість у підготовці нового покоління піаністів.

2. Наступним важливим етапом становлення і розвитку фортепіанної культури регіону стало відродження Чернігівського музичного училища (1961), яке в подальшому діяло на державній основі.

З 1977 училищу присвоєно ім'я видатного українського композитора Л.М.Ревуцького. До загальної характеристики відділу спеціального фортепіанного училища ново часового періоду можна віднести наступні показники:

- відділом підготовлено близько 800-та піаністів. Більша частина з яких продовжили своє навчання в різних мистецьких вузах країни. Серед випускників училища є лауреати та дипломати республіканських та міжнародних конкурсів. Окремі піаністи відзначені урядовими нагородами і носять почесне звання «заслужений»;

- сучасний етап фортепіанної педагогіки репрезентують імена відомих на Чернігівщині музикантів І.П. Клімової, Є.А. Борисової, Л.О. Рошак, Л.Л.Демченко, Л.В. Євтушенко, Т.О. Ребузової, А.З. Родіної, Т.Г.Ісхакової, Л.М. Добриці, заслуженого артиста України Г.Г. Дем'янчука.

З 1998 р. училище входить до навчального комплексу «Національна музична академія України ім. П.І. Чайковського та Чернігівське музичне училище ім. Л.М. Ревуцького». Діяльність навчального комплексу сприяє піднесенню музичної педагогіки і фортепіанного мистецтва зокрема.

3. Говорячи про складові розвитку піаністичної культури в цілому, не можна не відмітити ту важливу роль, яку відіграє в цьому процесі гастрольно-концертна діяльність. Чернігівська обласна філармонія (з 2000 року Чернігівський обласний філармонійний центр фестивалів і концертних програм) від часу свого заснування (1944) систематично пропагує піаністичне мистецтво. На сцені філармонії виступали корифеї фортепіанного мистецтва ХХ ст. С.Ріхтер, Л.Власенко, В.Горностаєва, М.Сук і ін. Важливе значення для поширення фортепіанного мистецтва має щорічне проведення музичного фестивалю «Сіверські музичні вечори», в рамках якого спільно з Чернігівським обласним академічним симфонічним оркестром «Філармонія» проходять виступи відомих піаністів України та зарубіжних країн.

Піаністичне мистецтво є ваговим пластом художньої культури древнього Чернігово-Сіверського краю, що висуває додаткові умови для його подальшого поглибленого вивчення.

Література.

1. Бадалов О. «Ірина Петрівна Климова» / О.Бадалов. - Чернігів, 2004. – 58 с.
2. Бадалов О. «Любомир Мирославич Боднарук» / О.Бадалов. – Чернігів, 2004. – 46 с.
3. Васюта О. «Музичне життя на Чернігівщині у XVIII – XIX ст.». / О.Васюта. - Чернігів: РВК «Деснянська правда», 1997. – 212 с.
5. Васюта О. «Співаки Чернігівщини» / О.Васюта. – Чернігів, 2006. – 101 с.
6. Васюта О. «Сторінки музичної освіти Чернігівщини» / О.Васюта – Чернігів, 2003. – 78 с.
7. Васюта О. «До питання музичної освіти на Чернігівщині» : 100 років Чернігівського музичного училища ім. Л.М.Ревуцького / О.Васюта. - Чернігів, 2004. – С. 7-29
8. Горенко Л. Музичний побут Гетьманщини / Л.Горенко // Музика. – 2000. - № 4-5
9. Добровольський П. Дмитрий Степанович Бортнянский / П.Добровольський //Черниговские губернские ведомости. – 1902.– 12 марта.
10. Дорохіна Л. «Братские хоры в музыкальной культуре Черниговщины XX века» / Л.Дорохіна // Київське музикознавство : зб. статей. К., 1998. - Вип. 1. - С.44-57
11. Зуб П. «Золота спадщина» / П.Зуб. – Чернігів, 2000 – 151 с.
12. Зуб П. «Ангеліна Олександрівна Стрига» / П.Зуб. – Чернігів, 2003. – 24 с.
- 13.Китченко Ф. Гавриил Андреевич Рачинский, знаменитый скрипач / Ф.Китченко // Черниг. губ. ведом. – 1849 - № 47; № 48. – (ч. неоф.).
14. Копержинський К. Музичне життя на Чернігівщині в другій половині XVIII та на початку XIX столітті / К.Копержинський // Зах. Укр. наук. т-ва в Києві. - К., 1927. – Т. 26. – С. 84-96
15. Копержинський К. «З історії театру на Чернігівщині 1750 – 1830 рр.» / К.Копержинський // Чернігів і Північне Лівобережжя. – К., 1928. – С.406–423

- 16.Ляшенко Т. «Шляхи вдосконалення та професіоналізації Чернігівського музичного училища в першій третині ХХ століття». / Т.Ляшенко //100 років Чернігівське музичне училище Ім. Л.М.Ревуцького. – Чернігів,2004. – С. 29-55.
17. Малісов Н.«Оркестр наш духовий» / Н.Малісов. - Чернігів, 2003. – 26 с.
- 18.Степаненко М. Клавірне мистецтво ХVІ – початку ХІХ ст. / М.Степаненко // Музика. – 1983. - № 4
19. Сулимовский архив. Семейные бумаги Сулим, Скороп, Войцеховичей (ХVІІ – ХVІІІ вв.). – К., 1884. – С. 138
20. Суховерський В. «Євген Васильович Богословський» / В.Суховерський – Чернігів, 2004. – 30 с.
21. Травкіна О.Чернігівський колегіум (1700-1786) / О.Травкіна. –Чернігів, 2000 - С. 38

Annotation.

For the first time ever we have attempted to generalize in this article the main stages of the piano culture development in Chernihiv region. The names of some representatives of the fortepiano art are given in the article.

Keywords:

fortepiano art, Chernihiv piano school, musical school, musical figures.